

*Prof. dr. sc. Marina Ajduković  
Pravni fakultet u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada*

*Izvorni znanstveni rad  
UDK 343.21-057.87  
343-2:316.64-057.87*

*Doc. dr. sc. Silvija Ručević  
Filozofski fakultet u Osijeku, Studij psihologije*

*Barbara Herceg, mag. iur.  
Asistentica Pravnog fakulteta u Osijeku*

*Ante Novokmet, mag. iur.  
Asistent Pravnog fakulteta u Osijeku*

## PSIHOSOCIJALNI KORELATI STAVOVA STUDENATA PRAVA PREMA KAZNENOPRAVNOM SUSTAVU

### *Sažetak:*

U radu su prikazani rezultati istraživanja povezanosti stavova studenta prava prema kaznenopravnom sustavu s njihovim vjerovanjem u pravedni svijet, osobnim iskustvima s pravosudnim sustavom, razinom rizičnosti ponašanja i nekim socio-demografskim obilježjima. U istraživanju je sudjelovalo 362 studenta 3. i 4. godine Pravnog fakulteta u Osijeku, Splitu i Zagrebu. Podaci su pokazali da studenti prava imaju blago negativni stav prema kaznenopravnom sustavu. Najkritičniji stav imaju prema policiji, a najskloniji su državnom odvjetništvu i sucima. Razlike između studenata tri pravna fakulteta su zanemarive. Studenti procjenjuju da je na njihove stavove prema kaznenopravnom sustavu najviše utjecalo obrazovanje tijekom studija, zatim mediji, a najmanje osobno iskustvo s pravosuđem. Stav prema kaznenopravnom sustavu povezan je sa spolom (mlađi imaju pozitivniji stav), samoprocjenom utjecaja obrazovanja ( $r = 0,11$ ;  $p < 0,05$ ), medija ( $r = -0,20$ ;  $p < 0,01$ ) i osobnog iskustva s pravosudnim sustavom kao žrtve ( $r = -0,16$ ;  $p < 0,01$ ), te s generalnim vjerovanjem u pravedni svijet ( $r = 0,33$ ;  $p < 0,01$ ). Dobiveni rezultati komentirani su sa stajališta njihove primjene u unapređenju obrazovanja studenata prava.

### *Ključne riječi:*

studenti prava, stavovi prema kaznenom pravnom sustavu, vjerovanje u pravedni svijet

## 1. UVOD

Uskladjivanje europskog visokog obrazovanja s Bolonjskom deklaracijom<sup>1</sup> pridonijelo je povećanom interesu za razvoj kompetencija studenata kao ishoda obrazovnog procesa.<sup>2</sup> Iako postoje određene specifičnosti među pojedinim disciplinama, u području društvenih znanosti postoje kompetencije koje podržavaju integraciju znanja, vještina, vrednota i stavova potrebnih za uspješno rješavanje različitih profesionalnih situacija.<sup>3</sup> Pri tome se naglašava nužnost razvoja profesionalne kritičnosti i etičnosti.

Rasprava o tome koje vještine i vrijednosti treba imati djelatni pravnik je „stara kao i sama profesija“.<sup>4</sup> U tome su do sada prednjačile Sjedinjene Američke Države.<sup>5</sup> Najvažniji dokument u kojem su definirane kompetencije je tzv. MacCratov izvještaj iz 1992. godine koji je rezultirao s listom od 40 vještina i vrednota koje treba posjedovati pravnik. Za njihov razvoj odgovorni su pravni fakulteti, ali i profesionalne udruge i pravne akademije koje trebaju usmjeravati cjelovito obrazovanjeavnika.

U području vještina ključno je integrirati vještine rješavanja problema, pravnu analizu i logiku, pravno istraživanje i utvrđivanje činjenica, komunikacijske vještine i vještine savjetovanje kako bi se klijenta vodilo u smjeru adekvatnog rješavanja pravnog pitanja i problema s kojim je suočen. U području vještina još su navedene vještine pregovaranja, vještine rješavanja sporova te vještine prepoznavanja i rješavanja etičkih dilema. U području vrijednosti, definirane su četiri ključne vrijednosti. To je kompetentnost profesionalnog rada i ulaganje u cjeloviti profesionalni razvoj, posvećenost promicanju pravde, pravednosti i morala, te nastojanje da se unaprjedi profesija. No analize ishoda pravnih fakulteta pokazale su da su studiji usmjereni na usvajanje znanja i analitičko rezoniranje, dok se ostale profesionalne kompetencije zanemaruju.<sup>6</sup> Upravo zbog toga se danas sve više pozornosti posvećuje značaju ključnog pravnog obrazovanja kao načina usvajanja vještina i vrednota.<sup>7</sup>

Ako pogledamo vrednote koje se smatraju ključnim za kompetentno djelovanjeavnika, jasno se nameće potreba da nastavnici znaju više o studentima prava i mladim pravnicima te da posvete više vremena integriranju činjeničnog znanja s područjem stavova i socijalne kognicije (atribucije, vrijednosne orijentacije). Neka značajna pitanja za koja bi trebali imati empirijske odgovore su primjerice: Tko su naši studenti? S kakvim stavovima, vrijednosnim orijentacijama i životnim svjetonazorom dolaze na studij? Da li i na koji način studij utječe na promjenu u tom području? Čemu pripisuju određene nepoželjne pojave u pravosuđu? Kako teče njihova profesionalna socijalizacija i razvoj kompetencija u prvim godinama nakon završavanja studija? Koliko se osjećaju snažnim i posvećenim unapređenju svoje profesije?

1 <http://www.bologna-bergrn2005.no>; posjećeno 12. srpnja 2011.

2 Bjornavald, J., "Learning outcomes" in a European Perspective: towards Common European Framework of Qualifications, European Commission, 2005. O inicijativama za unapređivanje obrazovanja studenata prava vidi pobliže u ishodišta Tempus projekta Reforming the Croatian Legal Education koji se odvijao 2005/2006, a čije je koordinatorka za Hrvatsku bila prof. dr. sc. Keenija Turković.

3 Roe, R.A., What makes a competent psychologist: European Psychologist, vol. 7, 2002., str. 192-202.; Buecker, A., Woodruff, W.A., The Bologna Process and German legal education: Developing professional competence through clinical experiences, German Law Journal, vol. 9, 2008., str. 577-617.

4 Ibid., str. 589.

5 American Bar Association, Standards for Approval of Law Schools 2006-2007, Standard 302, Curriculum.

6 Montgomery, J.E., Incorporating emotional intelligence concepts into legal education: Strengthening the professionalism of Law students, University of Toledo Law Review, vol. 39, 2008., str. 323.

7 Buecker, Woodruff, op. cit. (bilj.3), str. 593.

U Hrvatskoj ne postoje istraživanja koja su usmjerena na studente prava i razvoj njihovih kompetencija, uključujući njihove stavove prema značajnim pravnim pitanjima, vrijednosne orijentacije, osjetljivost na ljudska prava i položaj manjina, životni svjetonazor i atribuciju određenih socijalnih pitanja od značaja za provođenje prava. Na žalost takvih istraživanja je vrlo malo u svijetu.

Polazeći od toga, namjera ovog rada je pružiti neke osnovne socio-demografske pokazatelje o studentima prava, te prikazati njihove stavove prema kaznenopravnom sustavu te korelate tih stavova. Nadamo se da će istraživanje koje ćemo prikazati, iako ima ograničene ciljeve, biti poticaj za daljnja sustavna istraživanja većeg opsega usmjerena na studente prava i praćenje procesa razvoja njihovih kompetencija kako bi se unaprijedio nastavni proces i ishodi studija.

### 1.1. ISTRAŽIVANJA STAVOVA I ISKUSTAVA STUDENATA PRAVA

I u međunarodnom kontekstu relevantna istraživanja koja imaju u fokusu studente pravnih fakulteta su malobrojna.

Istraživanja stavova u kojima su sudjelovali studenti prava bila su vrlo popularna 70-tih i 80-tih godina u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD). Primjeri tih istraživanja su ispitivanja stavova studenata prema smrtnoj kazni,<sup>8</sup> pravu homoseksualaca da rade kao učitelji<sup>9</sup> te prema mentalno retardiranim počiniteljima kaznenih djela.<sup>10</sup> To je bilo razdoblje kad je dioavnika počeo izražavati nezadovoljstvo pravnom profesionalnom socijalizacijom s obzirom da se pokazalo da u SAD studenti prava postaju više usmjereni na korporativno pravo i interese pojedinca nego na opće društvene teme od interesa za zajednicu ili prva manjina.<sup>11</sup>

Analizirajući istraživanja iz razdoblja 70-tih godina, J.E. Montgomery<sup>12</sup> je ukazao na neke značajne neobjavljene tekstove ili slabo dostupne radove koji su pokazali da tijekom studija prava studenti (1) postaju manje altruistični i manje zainteresirani za rad za opće dobro te da su više motivirani eksternim vrednotama kao što je materijalna dobit i status, (2) postaju manje zainteresirani za refleksivno razmišljanje i introspekciju, (3) postaju depresivniji, anksiozniji, agresivniji i otuđeniji.

Sa stajališta istraživanja učinaka obrazovanja na stavove studenta zanimljivo je i istraživanje u kojem je sudjelovalo 683 studenta, a ispitivali su se njihovi stavovi prema smrtnoj kazni, drugim kriminalnim sankcijama i borbi protiv droge.<sup>13</sup> Istraživanje je pokazalo da se studenti kriminalistike nisu značajno razlikovali u stavovima prema kažnjavanju i konzervativizmu od studenata ostalih studijskih grupa. Pokazalo se također da kod studenata ostalih studijskih grupa tijekom studija stav prema smrtnoj kazni postaje liberalniji (sve više studenata protivi se smrtnoj kazni),

8 Vidi: Davidow, R.E., Lowe, G.D., Attitudes of potential and present members of the legal profession toward capital punishment. A survey analysis, *Mercy Law Review*, vol. 30, 1979., str. 614.

9 Vidi: Dressler, J. Study of law students attitudes regarding the rights of gay population to be teachers, *Journal of Homosexuality*, vol. 4, 1979., str. 335-339.

10 Vidi: Russell, T., Bryant, C.A. The effects of a lecture training program and independent study on the knowledge and attitudes of law students toward the mentally retarded offender, *Journal of Offender Counseling Services and Rehabilitation*, vol. 11, 1987., str. 53-66.

11 Ibid.: Erlanger, H.D. i Klegan, D.A., Socialization effects of professional school: The law school experience and student orientation to public interest concerns, *Law & Society*, vol. 13, 1978-1979., str. 11.

12 Montgomery, op. cit. (bilj.6) str. 341. J.E. Montgomery je bio dugogodišnji dekan Pravnog fakulteta na Sveučilištu Juane Karoline.

13 Farworth, M., Longmire, D.R., West, V.M., College students' views on criminal justice, *Journal of Criminal Justice Education*, vol. 9, 1998., str. 39-57.

dok kod studenata kriminalistike ne dolazi do takve promjene ili se njihovi stavovi mijenjaju u pravcu strožeg kažnjavanja.

Jedno od rjetkih novijih istraživanja je istraživanje stavova studenta prava prema žrtvama i obilježjima zločina iz mržnje,<sup>14</sup> koje je provedeno 2005. godine u Sjedinjenim Američkim Državama.<sup>15</sup> Uz znanstveni, istraživanje ima i praktični značaj za provedbu *The Hate Crimes Preventive Act* koji je donesen 2005. Naime, utvrdilo se da je za provedbu zakona koji reguliraju zločine iz mržnje<sup>16</sup> nužna podrška ne samo javnosti već i budućih pravnika, koji će u bliskoj budućnosti u različitim ulogama odlučivati o ovim kaznenim djelima.

U istraživanju je sudjelovalo 283 studenta s dva pravna fakulteta u Pennsylvaniji. Istraživalo se na koji su način individualni čimbenici (npr. spol, rasa, politička orijentacija) i obilježja fakultetskog programa (npr. postojanje kolegija koji se odnose na zločine iz mržnje, kontakti sa žrtvama zločina iz mržnje tijekom nastavnog programa i slično) povezani s percepcijom zločina iz mržnje. U istraživanju su se koristile vijetke u kojima su bili opisani pažljivo odabrani slučajevi. Pokazalo se da su muški spol, negativni stav prema homoseksualnosti, viša razina razisama i prethodna izloženost zločinu iz mržnje povezani s manjim stupnjem prepoznavanja zločina iz mržnje u konkretnim slučajevima. Istodobno, liberalno političko opredjeljenje je bilo povezano se većom osjetljivošću na ove zločine.

Iako nije neposredno vezano uz studente prava, zanimljivo je i istraživanje Kelly Welch iz 2004. godine<sup>17</sup> s obzirom da je dala iscrpni pregled korelate stavova prema strožem kažnjavanju počinitelja kaznenih djela. Autorica je analizirala 72 istraživanja koja su se na tu temu provela u razdoblju od 1974. do 2002. godine. Analiza je uključila impresivan broj prediktora i pokazala je da pozitivan stav prema strožem kažnjavanju počinitelja kaznenih djela imaju muškarci, bijelci, manje obrazovane osobe, starije osobe, osobe koje imaju konzervativniji svjetonazor i republikansko političko uvjerenje, religioznije osobe, te one osobe koje se više boje kriminala i imaju negativnu percepciju manjina. Analiza je pokazala da podaci o povezanosti osobne viktimizacije ili viktimizacije članova obitelji i stava koji podržava strože kažnjavanje nisu konzistentni, što se objašnjava činjenicom da žrtve nisu homogena skupina ni s obzirom na vrstu djela kojim su bile izložene niti s obzirom na druga obilježja.

## 1.2. ISTRAŽIVANJA STAVOVA PREMA KAZNENOM PRAVNOM SUSTAVU

Dok istraživanja stavova prema specifičnim aspektima kaznenog prava imaju dugu tradiciju, istraživanja stavova prema kaznenom sustavu u širem smislu odnosno kao cjeline postojećih zakona, načina njihove primjene i djelovanja državnih organa pravosuđa (policija, državno odvjetništvo, sudovi) su vrlo rijetka. Jedno od prvih takvih istraživanja su provela T. A. Marty i E.S.Cohen.<sup>18</sup> Suočene s izazovom istraživanja kaznenopravnog sustava kao jedinstvene cjeline

<sup>14</sup> Pod zločinima iz mržnje se podrazumijeva nasilje koje se poduzima s ciljem da se zastraši ili nanese bol nekome zbog rase, etniciteta, religijske pripadnosti, spolne orijentacije ili invaliditeta.

<sup>15</sup> Vidi: Lee, J.A., *Judging the hate crime victims: Law student perception and the effects of individual and law school factors*. A dissertation. Indiana University of Pennsylvania, 2005.

<sup>16</sup> Ogovarajući zakon je donesen u SAD 1999. godine

<sup>17</sup> Vidi: Welch, K.A., *Punitive attitudes and the racial typification of crime*. Doctoral dissertation. The Florida State University, School of Criminology and Criminal Justice, 2004.

<sup>18</sup> Martin, T.A., Cohn, E.S., *Attitudes toward the criminal legal system: Scale development and predictors*. *Psychology, Crime & Law*, vol. 10, 2004., str. 367 – 391.

koja ima složenu strukturu, a objedinjuje različite aspekte, pošle su od toga da su najznačajniji aspekti kaznenopravnog sustava zakoni i kaznene politike, te uloga koju ima policija, državni odvjetnici, suci, porota i branitelji. Drugi aspekt od kojeg su krenule u konceptualizaciji istraživanja stavova prema kaznenopravnom sustavu bila su načela pravčnosti, kompetentnosti i integriteta (nepovredivosti i poštenja). Pri tome naglašavaju značaj pravčnosti za koju su prethodno istraživanjima pokazala da je ključni aspekt po kojem javnost procjenjuje pravni sustav. Naime, temeljem većeg broja empirijskih istraživanja pokazalo se da su ljudi koji osjećaju da je poštenje prema njima bio pošten spremniji poštovati zakone od ljudi koji osjećaju da je postupak prema njima bio nepošten.<sup>19</sup>

Martin i Cohn su u istraživanje uključile sljedeće korelate stava prema kaznenopravnom sustavu: (1) autoritarnost (istraživanja su pokazala da su autoritarne osobe sklonije strožem kažnjavanju), (2) vjerovanje u pravdni svijet, (3) spol i (4) iskustvo s kršenjem zakona. Provele su 5 studija s različitim uzorcima studenata, srednjoškola i građana. U svim tim studijama dosljedno se pokazalo da je vjerovanje u pravdni svijet bilo značajan prediktor pozitivnog stava prema kaznenopravnom sustavu. Po njihovom mišljenju to nije iznenađujuće. Naime, ljudi koji vjeruju u pravdni svijet, svijet u kojem ljudi dobivaju ono što zaslužuju, ne vide puno diskriminacije, što je jedna od „vručih“ tema pravosuđa.<sup>20</sup>

## 1.3. VJEROVANJE U PRAVEDNI SVIJET

S obzirom da je koncept vjerovanja u pravdni svijet ili tzv. hipoteza o pravednom svijetu posebno značajna za (buduće) pravnike posvetit ćemo joj dodatnu pozornost. Naime, pokazalo se u istraživanjima provedenim u području pravosuđa da oni koji više vjeruju u pravdni svijet smatraju da se počinitelje treba strože kazniti, ali pripisuju i više odgovornosti žrtvi. Stoga je zaista značajno vidjeti radi li se o generalnom mehanizmu koji se odnosi i na buduće pravnike i pravne.

Hipoteza o pravednom svijetu opisuju tendenciju ljudi da vjeruju da je svijet u osnovni pravedan. Vjerovanje o pravedni svijet je odraz potrebe ljudi da vjeruju da se stvari ne događaju po slučaju, već da ljudi „dobivaju što zaslužuju“. S tim uvjerenjem ljudi nastoje unijeti smisao i predvidljivost u svoja iskustva i iskustva drugih ljudi.

Po Medlinu Lerneru, osnivaču teorije vjerovanja u pravdni svijet, ovo u suštini naivno uvjerenje je psihološka obrambena reakcija koja omogućava ljudima iluziju da ako su dobri i korektni mogu kontrolirati svoj život i da je to što im se događa više nego što zaista mogu.<sup>21</sup> No iako oni koji vjeruju u pravdan svijet mogu imati osobnu psihološku dobit iz te pozitivne iluzije, vjerovanje u pravdan svijet može dovesti do nekih neopravdanih socijalnih prosudbi. Jedna od njih je tendencija okrivljavanja žrtve. Kad se suoče sa nepravdom, oni koji vjeruju u pravdni svijet će taj rasporak racionalizirati tražeći kako je žrtva pridonijela, da je „zaslužila“ to što joj se dogodilo. Okrivljavanje žrtve, jer je onim što joj se dogodilo ugrozila hipotezu o pravednom svijetu, povezana je s tzv. „socijalnim selfom“ (mit okrivljujemo), a ne sa „individualnim selfom“ (ja okrivljujemo).<sup>22</sup> Ovaj fenomen se vrlo jasno pokazao u istraživanjima koja su se bavila dobro

<sup>19</sup> Vidi: Aronson, E., Wilson, T.D.; Akert, R.M., *Socijalna psihologija* (četvrto izdanje), Mate d.o.o., Zagreb, 2005., str.217.

<sup>20</sup> Martin; Cohn, op. cit. (bilj. 18) str. 384.

<sup>21</sup> Izvor: Franco, S.L., *Social psychology*. Second Edition. Boston: McGraw Hill, 2004., str. 130.

<sup>22</sup> Van Prooijen, J.W. van den Bos, K. We blame innocent victims more than I do: self-construal level moderates responses to just-world threats. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 35, 2009., str. 1528-1539

poznatim i dokumentiranim fenomenom otkrivanja žrtvi silovanja. Otkrivanjem žrtve ili umanjivanjem njezine patnje, svijet opet „postaje pravedno mjesto“ u kojem ljudi dobivaju ono što zaslužuju, a zaslužuju ono što dobivaju.

Istraživanja su pokazala da uvjerenje u pravedni svijet nije povezano sa spolom, ali da je povezano s većom religioznošću, autoritarnosti, konzervativizmom, većim poštovanjem postojećih socijalnih institucija i političkih vođa, te s negativnim stavom prema društveno marginaliziranim grupama.<sup>23</sup> Dakle, hipoteza o pravednom svijetu ima značajne socijalne implikacije. Naime, kao što vidimo, vjerovanje u pravedni svijet može relativizirati posvećenost pravdi.

## 2. CILJ

Primarni cilj istraživanja je ispitati povezanost stavova studenta prava prema kaznenopravnom sustavu s njihovim vjerovanjem u pravedni svijet, osobnim iskustvima s pravosuđnim sustavom, razinom rizičnosti ponašanja i nekim socio-demografskim obilježjima.<sup>24</sup>

Uz ovaj primarni cilj, istraživanje će omogućiti uvid u neka obilježja studenta prava na tri Pravna fakulteta (Osijek, Split i Zagreb), te njihovu usporedbu sa studentima druga dva studija iz područja društvenih znanosti, psihologije i socijalnog rada. Radi se o zanimljivim podacima, tim više što empirijskih i komparativnih istraživanja u kojima su studenti prava sudionici gotovo da i nema, a kao što je uvodno opisano, njihovo poznavanje se može iskoristiti u unapređenju nastavnog procesa.

## 3. METODOLOGIJA

### 3.1. UZORAK

Istraživanje je provedeno na uzorku od 362 studenta 3. i 4.<sup>25</sup> godine Pravnog fakulteta u Osijeku, Splitu i Zagrebu:<sup>26</sup>

- Studenti Pravnog fakulteta u Osijeku. U istraživanju je sudjelovalo 100 studenata sa slijedećih godina studija: s 3. godine studija ( $N = 43$ ), s 4. godine studija ( $N = 55$ ) i s 5. godine studija ( $N = 2$ ). Od toga je 33 mladića (33%) i 67 djevojaka (67%). Raspon dobi sudionika je od 21 do 30 godina ( $M = 23,21$ ;  $SD = 1,43$ ). Prosječna dob mladića ( $M = 22,91$ ,  $SD = 0,95$ ) i djevojaka ( $M = 23,37$ ;  $SD = 1,61$ ) je gotovo identična ( $t(98) = 1,51$ ;  $p > .05$ ).

<sup>23</sup> Rubin, Z. i Peplau, L.A., Who believes in a just world? *Journal of Social Issues*, 31, 1975., str. 65 – 89.

<sup>24</sup> Istraživanje su pripremili i proveli pod vodstvom nositeljice kolegija "Sudska psihologija", znanstveni novaci i asistenti Pravnog fakulteta u Splitu i Osijeku, polaznici Poslijediplomskog doktorskog studija iz pravnih znanosti – smjer kaznenopravnih znanosti kao dio svojih nastavnih aktivnosti na doktorskome studiju.

<sup>25</sup> Od svih studenata koji su sudjelovali u istraživanju samo su dva studenta iz Osijeka polaznici 5. godine studija, što je u apsolutnom i relativnom broju zanemarivo.

<sup>26</sup> Na Pravnom fakultetu u Zagrebu anketu sa studentima su proveli asistenti mr. sc. Marin Bonacić i Zoran Burić, na Pravnom fakultetu u Splitu znanstveni novaci Ivana Radić i Ivan Vukušić, a na Pravnom fakultetu u Osijeku koautori ovog članka.

- Studenti Pravnog fakulteta u Splitu. U istraživanju je sudjelovalo 90 studenata Pravnog fakulteta u Splitu sa slijedećih godina studija: 3. godine ( $N = 65$ ) te 4. godine ( $N = 25$ ). Od toga je 26 mladića (29%) i 64 djevojaka (71%). Raspon dobi sudionika je od 21 do 32 godine ( $M = 22,97$ ;  $SD = 1,48$ ). Prosječna dob mladića ( $M = 22,85$ ;  $SD = 1,29$ ) i djevojaka ( $M = 23,02$ ;  $SD = 1,56$ ) je gotovo identična ( $t(88) = 0,49$ ;  $p > 0,05$ ).
- Studenti Pravnog fakulteta u Zagrebu. U istraživanju je sudjelovalo 172 studenta sa slijedećih godina studija: 3. godine ( $N = 124$ ) te 4. godine ( $N = 48$ ). Od toga je 57 mladića (33%) i 115 djevojaka (67%). Raspon dobi sudionika je od 21 do 33 godine ( $M = 23,36$ ;  $SD = 1,95$ ). Prosječna dob mladića ( $M = 22,96$ ;  $SD = 1,68$ ) i djevojaka ( $M = 23,56$ ;  $SD = 2,05$ ) je gotovo identična ( $t(99) = 1,87$ ;  $p > 0,05$ ).

U širem istraživanju su još sudjelovali studenti Studijskog centra socijalnog rada Pravnog fakulteta u Zagrebu ( $N = 139$ ) i studenti Studija psihologije u Osijeku ( $N = 97$ ), polaznici 3., 4., 15. godine studija odnosno studenti završne godine preddiplomskog i diplomskog studija na tim studentskim grupama. U ovom radu imaju status komparabilne skupine.

### 3.2. INSTRUMENTI

Podaci relevantni za ovaj rad prikupljeni su putem nekoliko upitnika i skala.

#### 3.2.1. UPITNIK SOCIODEMOGRAFSKIH PODATAKA

Za svakog sudionika prikupljeni su podaci o spolu, dobi, godini studija, prosjeku ocjena na studiju, socioekonomskom statusu, pripadnosti nekoj religiji/religijskoj skupini, učestalosti prakticiranja vjerskih obreda i važnosti Boga u životu sudionika. Pripadnost religijskoj skupini kodirana je kao kategorijalna varijabla: 0-ne pripadam, 1-pripadam i 2-ne želim odgovoriti. Učestalost prakticiranja različitih vjerskih običaja (odlazak na obrede u posljednjih godinu dana i molitva izvan vjerskog obreda) procjenjivana je na skali od šest stupnjeva (od 0-nikad, do 5-više nego jednom tjedno ili 6- svaki dan. Važnost Boga u životu procjenjivana je na skali od deset stupnjeva (od 1-potpuno nevažan, do 10- vrlo važan).

Kao mjera socio-ekonomskog statusa sudionika korištena je procjena materijalnog stanja obitelji, pri čemu su sudionici materijalno stanje obitelji procjenjivali na skali od pet stupnjeva (od 1 – znatno lošije od prosječnog, do 5 – znatno bolje od prosječnog. U ovom dijelu instrumenata, studenti su također imali priliku dati osnovne podatke o svom osobnom iskustvu i iskustvu članova obitelji s kaznenim djelima, uključujući i navođenje vrste delikata kojima su bili izloženi i iskustvo s davanjem iskaza na sudu u svojstvu žrtve.

### 3-2-2. SKALA STAVOVA PREMA KAZNENOPRAVNOM SUSTAVU

Skala stavova prema kaznenopravnom sustavu je revidirana skala *Attitudes toward the criminal legal system* (ATCLC) autorica Tracy Martin i Ellen Cohn<sup>27</sup> za potrebe istraživanja u Hrvatskoj. Za potrebe ovog istraživanja prvo je prevedena prvobitna verzija ATCLC skale od 38 tvrdnji koja je temeljem odgovarajućih psihometrijskih postupaka<sup>28</sup> za potrebe istraživanja u Hrvatskoj skraćena na 28 tvrdnji. Zadatak sudionika je da na skali od pet stupnjeva procijene za svaku česticu u kojoj se mjeri slažu s njom (od 1 - uopće se ne slažem, do 5 - u potpunosti se slažem). Odgovori na pojedinim tvrdnjama su naknadno transformirani tako da veća vrijednost pokazuje pozitivniji stav prema kaznenopravnom sustavu. Ova transformacija je bila nužna zbog provedenih parametrijskih statističkih analiza. Tako formiran ukupni rezultat koji se dobiva zbrajanjem odgovora na pojedinim česticama se kreće u rasponu od 28 do 140, pri čemu neutralnu točku (vrijednost 3 - niti se slažem biti se ne slažem) predstavlja vrijednost 84. Pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) iznosi  $\alpha = 0,87$ , a prosječna korelacija među česticama iznosi  $r = 0,20$ .

Na kraju Skala stavova prema kaznenopravnom sustavu studenata su procijenili na skali od 5 stupnjeva (od 1-nimalo, do 5-izrazito) u kojem stupnju je na njihov stav prema kaznenopravnom sustavu utjecalo dosadašnje obrazovanje na studiju prava, mediji i osobno iskustvo.

### 3-2-3. SKALE VJEROVANJA U PRAVEDAN SVIJET

Za ispitivanje vjerovanja u pravedan svijet (VUPS) korištena je Skala generalnog VUPS-a (Dalbert i sur., 1987) i Skala personaliziranog VUPS-a (Dalbert, 1993). Skale je za potrebe istraživanja u Hrvatskoj adaptirala Vera Čubela.<sup>29</sup> Skalu generalnog VUPS-a čini šest pozitivno formuliranih čestica kojima se mjeri uvjerenje da je svijet pravedan bez preciziranja područja ili načela pravednosti (čestice 1, 3, 6, 8). Skalu personaliziranog VUPS-a čini također šest čestica kojima se mjeri stupanj u kome pojedinac vjeruje da živi u svijetu koji je prema njemu osobno pravedan (čestice 2, 4, 5, 7, 12 i 13). Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alpha) za Skalu generalnog VUPS-a iznosi  $\alpha = ,70$ , a prosječna korelacija među česticama iznosi  $r = 0,28$ , dok za Skalu personaliziranog VUPS-a  $\alpha = 0,74$  s prosječnom korelacijom među česticama  $r = 0,31$ . Korelacija između ove dvije skale iznosi  $r = 0,51$ . U Prilogu 1. navedene su korištene čestice uz pripadajuće frekvencije, aritmetičke sredine i standardne devijacije. Istraživanja individualnih razlika u VUPS -a temelje se na pretpostavci da razlike u stupnju slaganja s tvrdnjama o pravednosti svijeta reflektiraju u razlike u razini iskustva nepravde, ali i spremnost pojedinca da brani sliku pravednog svijeta, što se povezuje s motivom pravednosti. Stoga ne iznenađuje da je korištenje ove skale dosta popularno u istraživanjima stavova prema različitim komponentama pravosudnog sustava<sup>30</sup>.

27 Vidi ibid.

28 Ajluković, M., Herceg, B., Novokmet, A., Radić, I., Vukušić, I. Stavovi studenata prava prema kaznenom pravnom sustavu, 2011. Predano za objavljivanje u Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu.

29 Vidi: Čubela, V. Skale vjerovanja u pravedan svijet. U: Lacković-Grgin, K., Proroković, A., Čubela, V., Penezić, Z. (ur.) Zbirka psiholoških skala i upitnika. Zadar: Filozofski fakultet, 2002, str. 73-75.

30 Vidi: Mohr, Philip B.; Luscri, Giuseppe: Blame and punishment: Attitudes to juvenile and criminal offending. Psychological Reports, vol. 77, 1995, str. 1091-1096; Welch, K.A.: Punitive attitudes and the racial typification of crime. Doctoral dissertation. The Florida State University, School of Criminology and Criminal Justice, 2004.

### 3-2-4. RIZIČNO PONAŠANJE

Rizično ponašanje mjereno je Upitnikom samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP-2007)<sup>31</sup>. Upitnik mjeri frekvenciju različitih oblika rizičnog i delinkventnog ponašanja ikada počinjenih.

Zbog specifičnosti uzorka u ovom istraživanju koristila se modificirana verzija Upitnika SRDP. Naime, odabrano je 36 čestica kojima su obuhvaćeni različiti oblici ponašanja, od nepoželjnih do teških kaznenih djela, dok je izostavljena subskala kojom se mjeri autoagresivno i suicidalno ponašanje te subskala koja se odnosi na nepoželjna normativna ponašanja koja su značajna za procjenu rizičnosti adolescenata. Odabrane čestice zasigurne su sa sedam faktora i to (1) *Prekršajna i lakša delinkventna ponašanja*; (2) *Rizična spolna ponašanja*; (3) *Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari*; (4) *Nasilničko ponašanje*; (5) *Krađe i razbojništvo*; i (6) *Teška kaznena djela*. Zadatak sudionika je da procijene koliko su se puta tijekom života ponasali na opisani način (nikad, 1-2 puta, 3-5 puta i više od 5 puta). Rezultati na pojedinim subskalama Upitnika SRDP se određuju kao zbroj umnožaka učestalosti pojedinih ponašanja (nikad, 1-2 puta, 3-5 puta i više od 5 puta) i pripadajućih „indeksa“ težine (1-9) na svim česticama unutar pojedine subskale. Veći rezultat ukazuje na izraženije rizično i delinkventno ponašanje. U Prilogu 2. navedene su korištene čestice uz pripadajuće frekvencije, aritmetičke sredine i standardne devijacije.

## 4. REZULTATI

### 4. 1. PRIKAZ VARIJABLI UKLJUČENIH U KORELACIJSKU ANALIZU POVEZANOSTI STAVOVA PREMA KAZNENOPRAVNOM SUSTAVU S NEKIM PSIHOSOCIJALNIM OBLIJEŽJIMA STUDENATA PRAVA

#### 4. 1. 1. SOCIO-DEMOGRAFSKI STATUS

Usporedbom studenata tri Pravna fakulteta na socio-demografskim varijablama (Tablica 1) utvrđena je razlika samo za prosjek ocjena ( $\chi^2 = 49,54; p < 0,001$ ). Pri tome studenti Pravnog fakulteta u Osijeku imaju najviši prosjek. Konkretno, samo 7% studenata u Osijeku ima prosjek niži od 2,99 u usporedbi s 35% studenata u Zagrebu i 30% studenata u Splitu.

31 Vidi: Ručević, S., Ajluković, M. i Šincek, D. Razvoj upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP-2007). Kriminologija i socijalna integracija, 17 (1), 2009, str. 1-11.

Tablica 1. Socio-demografska obilježja studenta uključenih u istraživanje (postoci ili aritmetičke sredine odgovora)

		Osijeck (%)	Zagreb (%)	Split (%)
<b>Spol</b>	M	33	33	29
	Ž	67	67	71
<b>Dob</b>		$M = 23,21$ $SD = 1,43$	$M = 23,36$ $SD = 1,95$	$M = 22,97$ $SD = 1,48$
	2,00-2,49	0	8	13
	2,50-2,99	7	26	34
	3,00-3,49	46	39	28
	3,50-3,99	33	17	12
	4,00-4,49	7	8	9
	4,50-5,00	7	2	3
<b>Prosječna ocjena</b>	znatno ispod prosjeka	4	1	2
	nešto ispod prosjeka	7	5	6
	prosječan	54	52	60
	nešto iznad prosjeka	30	36	29
<b>Socio-ekonomski status obitelji</b>	znatno iznad prosjeka	5	6	3
	prosječan	$M = 3,25$ $SD = 0,82$	$M = 3,42$ $SD = 0,72$	$M = 3,26$ $SD = 0,71$

Kao što se može vidjeti, u istraživanju je sudjelovalo 2/3 studenata i 1/3 studenata, prosječne dobi 23 godine, koji dolaze iz obitelji prosječne (55%) ili iznadprosječne materijalnog statusa (32%). Podatke o obilježjima uzorka usporedili smo s podacima istraživanja EUROSUDENT koje je provedeno 2010. godine na uzorku od 4.664 studenta.<sup>32</sup> I u tom istraživanju se pokazalo da je u području društvenih i humanističkih znanosti 78% studentica. Također se pokazalo da su, osobito na sveučilišnim studijima, nadzastupljena djeca bolje obrazovanih roditelja, te da njih 40% procjenjuje društveni položaj obitelji visokim, a 41% srednjim. Ovi podaci dobiveni na uzorku svih studenata u Hrvatskoj podudaraju se s indikatorima socio-ekonomskog statusa studenta koje smo koristili u ovom istraživanju i koji pokazuju da se studenti prava nalaze u skupini mladih iz povoljnijih socio-ekonomskih okolnosti od prosjeka Hrvatske, te da je broj studentica značajno veći od broja studenata.

32 Rezultati istraživanja objedinjeni su u tekstu „Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj” koje je objavio Institut za obrazovanje, a dostupno je na [www.eurostudent.hr](http://www.eurostudent.hr)

#### 4. 1. 2. OSOBNOST I ISKUSTVO SA PRAVOSUDNIM SUSTAVOM

O neposrednom iskustvu s pravosuđnim sustavom koristili smo dva izvora podataka. Kao prvo, u uvodnom dijelu upitnika studenti su dali osnovne podatke o svom osobnom iskustvu i iskustvu članova obitelji s kaznenim djelima, uključujući i navođenje vrste delikata kojima su bili izloženi i iskustvo s davanjem iskaza na sudu u svojstvu žrtve. Također, u *Upitniku samoisказа rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih* (SRDP-2007) imali su priliku odgovoriti na pitanje koliko su puta bili ispitivani na policiji ili sudu kao žrtve ili počinitelji nekog kaznenog ili prekršajnog djela. Odgovori na ta pitanja su navedeni u Prilogu 2 (pitanje 1. do 4.)

Kao što se može vidjeti iz tablice 2., u prosjeku 12,6% studenata je tijekom života bilo žrtva kaznenog djela, a njih 17,6% je u prosjeku izjavilo da su bliski članovi obitelji bili žrtve kaznenog djela, bilo tijekom godine koja je prethodila istraživanju ili ranije u njihovom životu. Hi-kvadrat testom uspoređene su tri skupine studenata s obzirom na odgovore na ova pitanja. Značajne razlike utvrđene su kod pitanja koje se odnosi na iskustvo bliskog člana obitelji kao žrtve nekog kaznenog djela ( $\chi^2 = 10,82$ ;  $p < 0,05$ ). Studenti Pravnog fakulteta u Zagrebu su značajno češće odgovorili potvrdno na ovo pitanje. Najčešće se radilo o imovinskim deliktima (na primjer krađe ili provale). Neposrednog iskustva s davanjem iskaza na sudu u svojstvu žrtve imalo je ukupno samo 13 studenata. Od tog broja njih 7 nije bilo zadovoljno s ishodom postupka, a 6 ih je bilo zadovoljno.

Tablica 2. Neposredna iskustva i iskustva članova obitelji s kaznenim djelima i pravosuđnim sustavom. Brojevi u zagradi se odnose na postotak odgovora osoba koje su odgovorile na određeno pitanje.

	Osijeck (%)	Zagreb (%)	Split (%)	
<b>Sudionik istraživanja – žrtva kaznenog djela*</b>	Ne, nikada	87 (89)	144 (84)	80 (89)
	Da, u proteklih 12 mjeseci	2 (2)	2 (1)	0 (0)
	Da, ranije u mom životu	9 (9)	26 (15)	10 (11)
	Ne, nikada	84 (84)	125 (73)	79 (88)
Bliski član obitelji sudionika istraživanja žrtva KD*	Da, u proteklih 12 mjeseci	3 (3)	5 (3)	2 (2)
	Da, ranije u mom životu	13 (13)	42 (24)	9 (10)
Davaju iskaza na sudu zbog doživljenog KD	Ne, djelo nije bilo prijavljeno	3 (14)	20 (36)	6 (8)
	Ne, djelo je bilo prijavljeno, ali nisam dao iskaz	12 (57)	32 (57)	7 (44)
Ishod postupka	Da, ali nisam zadovoljan/na ishodom postupka	4 (19)	1 (2)	2 (12)
	Da, zadovoljan/na sam ishodom postupka	2 (10)	3 (5)	1 (6)

#### 4. 1. 3. RELIGIOZNOŠT STUDENATA

U tablicama koje slijede prikazana su neka osnovna obilježja religioznosti studenata 3. i 4. godine Pravnih fakulteta u Osijeku, Zagrebu i Splitu.

Tablica 3. Pripadnost religiji ili religijskoj skupini. Postotak (%) odgovora.

Pripadnost religiji	Osijek			Zagreb			Split		
	Ne	Da	%	Ne	Da	%	Ne	Da	%
	16	78	20	20	73	7	7	85	
Ne želim odgovoriti	6		17	17		8	8		

Kao što se može vidjeti iz tablice 3. najviše je studenata iz Zagreba, a najmanje iz Splita iskazalo da ne pripada niti jednoj religiji ili religijskoj skupini. Razlike su statistički značajne ( $\chi^2 = 2,36; p < 0,05$ ). U skladu s ovim odgovorima su i prosječne procjene prakticirajućih aspekata religioznosti koji su navedeni u tablici 4. Podaci za Hrvatsku dobiveni u Europskoj studiji vrijednosti iz 2008. pokazuju da je 84,2% sudionika je pozitivno odgovorilo na identično pitanje.

Tablica 4. Obilježja religioznosti studenata prava

Varijabla	Mogućći raspon odgovora	Osijek	Zagreb	Split
<b>Učestalost obreda</b>	Skala odgovora od 0 (nikada) do 6 (više nego jednom tjedno)	$M = 3,78$ $SD = 1,51$	$M = 3,40$ $SD = 1,28$	$M = 3,96$ $SD = 1,38$
<b>Učestalost molitvi</b>	Skala odgovora od 0 (nikada ili gotovo nikada) do 6 (svaki dan) više nego jednom tjedno)	$M = 4,83$ $SD = 1,69$	$M = 4,25$ $SD = 1,98$	$M = 4,99$ $SD = 1,50$
<b>Važnost Boga u životu</b>	Skala odgovora od 1 (potpuno nevažan) do 10 (vrlo važan)	$M = 8,54$ $SD = 2,06$	$M = 7,63$ $SD = 2,32$	$M = 8,56$ $SD = 2,12$

Korelacija između učestalosti odlazaka na obrede i molitve izvan obreda za sve sudionike iznosi  $r = 0,45; p < 0,01$  ( $r_{Osijek} = 0,42; r_{Zagreb} = 0,47; r_{Split} = 0,42$ ), korelacija između učestalosti odlaska na obrede i važnosti Boga iznosi  $r = 0,55; p < 0,01$  ( $r_{Osijek} = 0,53; r_{Zagreb} = 0,47; r_{Split} = 0,69$ ), a korelacija između učestalosti molitve izvan obreda i važnosti Boga iznosi  $r = 0,67; p < 0,01$  ( $r_{Osijek} = 0,71; r_{Zagreb} = 0,68; r_{Split} = 0,56$ ).

Iz rezultata provedenih jednosmjernih ANOVA vidimo da fakultet odnosno mjesto studiranja ima značajni efekt na učestalost odlaska na obrede ( $F = 8,37; p < 0,05$ ), važnost Boga u sudinikom životu ( $F = 6,10; p < 0,01$ ) i učestalost molitve izvan obreda ( $F = 4,76; p < 0,01$ ).<sup>33</sup> Post hoc analizom utvrđeno je da studenti Pravnog fakulteta u Splitu češće odlaze na vjerske obrede i mole izvan vjerskog obreda od studenata Pravnog fakulteta u Zagrebu ( $p < 0,01$ ). Usporedbom studenata pravnih fakulteta s obzirom na važnost Boga u njihovim životima utvrđena je značaj-

33 S obzirom da veličine poduzornaka sudionika s različitih fakulteta i njihove varijance nisu podjednake, odabrana je Games-Howellova post hoc analiza.

na razlika između sve tri skupine pri čemu su studenti Pravnog fakulteta iz Zagreba u prosjeku procjenjivali važnost Boga manjom od ostalih skupina.

Na pitanje o učestalosti odlazaka u crkvu, najveći broj studenata iz Zagreba, njih 39% je izjavio da na obrede ide samo na vjerske blagdanе, a jednom tjedno ih ide na obrede u crkvu 24%. Situacija u Osijeku i Splitu je obrnuta. U Splitu 18% studenata ide u crkvu samo za vjerske blagdanе, a njih 45% ide u crkvu jednom tjedno. Slična je situacija i u Osijeku gdje samo za vjerske blagdanе u crkvu ide 21% studenata, a jednom tjedno njih 46%. Situacija među fakultetima je puno sličnija što se tiče studenata koji u crkvu ne idu nikada ili idu jednom godišnje ili rjeđe (između 14% i 17%). Ako ove podatke usporedimo s podacima dobivenim u Europskoj studiji vrijednosti za Hrvatsku možemo vidjeti da pogotovo studenti iz Osijeka i Splita uočljivo češće redovito (jednom tjedno) odlaze u crkvu nego što su to podaci za Hrvatsku, po kojima jednom tjedno na obrede ide 22,1% sudionika, samo za vjerske blagdanе njih 19,7%, a nikada ili jednom godišnje ili rjeđe 36,9%.

#### 4. 1. 4. VJEROVANJE U PRAVEDAN SVIJET

Tablica 5. Usporedba studenta tri pravna fakulteta na skalama vjerovanja u pravdni svijet

Generálni VUPS	Skupina	N	M	SD	Minimum	Maksimum
Generálni VUPS	Pravni fakultet u Osijeku	100	2,97	0,68	1,33	4,50
	Pravni fakultet u Zagrebu	170	2,88	0,67	1,00	4,33
	Pravni fakultet u Splitu	90	2,87	0,69	1,17	4,33
Personalizirani VUPS	Pravni fakultet u Osijeku	98	3,52	0,67	2,00	5,00
	Pravni fakultet u Zagrebu	167	3,47	0,54	1,67	4,67
	Pravni fakultet u Splitu	90	3,50	0,54	2,17	5,00

Distribucija odgovora po pojedinim tvrdnjama je u prilogu 1. Usporedba fakulteta po česticiama *Skala vjerovanja u pravdni svijet* pokazala je da nema značajnih razlike između fakulteta po pojedinim česticama.

Kad se usporede studenti prava sa studentima ostale dvije studijske grupe vidi se da u odnosu na studente psihologije i socijalnog rada imaju nešto niže rezultate (Tablica 6). Konkretno, utvrđena je statistički značajna razlika među studentima različitih fakulteta s obzirom na generálni VUPS ( $F = 6,35; p < 0,01$ ). Post hoc analizom utvrđena je razlika između studenata prava i socijalnog rada pri čemu je uvjerenje da je svijet pravedan izraženiji kod studenata socijalnog rada ( $p < 0,01$ ). Također, utvrđen je efekt studija i na osobni VUPS ( $F = 8,59; p < 0,01$ ). Pri tome je uvjerenje da pojedinac živi u svijetu koji je prema njemu osobno pravedan značajno izraženije kod studenata psihologije nego kod studenata prava ( $p < 0,01$ ).

Za nas je od posebnog značaja analiza podataka koji se odnose na generalno vjerovanje u pravdni svijet. Ukoliko se podsjetimo da su odgovori davani na skali od 5 stupnjeva pri čemu više vrijednost izražava veće uvjerenje u pravdni svijet, te ukoliko se podsjetimo uvodnog dijela u kojem je navedeno da je veće generalno vjerovanje u pozitivni svijet u stvari pozitivna iluzija, koja može imati negativne učinke na odnos prema žrtvama, možemo utvrditi da su studenti pra-

va nešto ispod prosjeka s obzirom na prosječnu vrijednost odgovora na čestice ove skale, dok su studenti socijalnog rada nešto iznad prosjeka.

Tablica 6. Usporedba studenta psihologije, socijalnog rada i prva na skalama vjerovanja u pravni svijet

	Skupina	N	M	SD	Minimum	Maksimum
<b>Generalni_VUPS</b>	Psihologija	97	3,06	0,60	1,50	4,83
	Socijalni rad	139	3,11	0,64	1,17	4,33
	Pravo	360	2,90	0,67	1,00	4,50
<b>Personalizirani_VUPS</b>	Psihologija	92	3,75	0,52	2,50	5,00
	Socijalni rad	139	3,62	0,57	1,83	5,00
	Pravo	355	3,49	0,58	1,67	5,00

#### 4- 1. 5. RIZIČNO PONAŠANJE

Mjere simetričnosti su pokazale da distribucije većine varijabli rizičnog i delinkventnog ponašanja značajno odstupaju od normalne distribucije te su ovisno o odstupanju simetričnosti korištene odgovarajuće statističke transformacije.

Tablica 7. Aritmetičke sredine i standardne devijacije po subskalama rizičnog i delinkventnog ponašanja na Upitniku SRDP

	Fakultet	N	M	SD	Minimum	Maksimum
<b>F1_krade</b>	Pravni fakultet u Osijeku	99	3,80	8,69	0	53
	Pravni fakultet u Zagrebu	167	1,75	4,29	0	28
	Pravni fakultet u Splitu	90	1,66	3,75	0	15
<b>F2_prekršaji i lakša delinkventna ponašanja</b>	Pravni fakultet u Osijeku	100	4,61	7,37	0	36
	Pravni fakultet u Zagrebu	169	4,03	6,81	0	36
<b>F4_korištenje psihoaktivnih tvari (droge)</b>	Pravni fakultet u Splitu	90	5,07	6,70	0	26
	Pravni fakultet u Osijeku	100	4,84	11,72	0	80
	Pravni fakultet u Zagrebu	168	4,02	7,47	0	48
<b>F5_rizična spolna ponašanja</b>	Pravni fakultet u Splitu	90	3,07	6,80	0	46
	Pravni fakultet u Osijeku	94	7,80	7,47	0	28
	Pravni fakultet u Zagrebu	164	7,69	7,50	0	33
<b>F6_nasilničko ponašanje u bliskim odnosima</b>	Pravni fakultet u Splitu	90	6,18	6,56	0	27
	Pravni fakultet u Osijeku	100	3,10	6,77	0	36
	Pravni fakultet u Zagrebu	168	2,43	5,40	0	27
<b>F7_teška kaznena djela</b>	Pravni fakultet u Splitu	90	3,47	5,84	0	24
	Pravni fakultet u Osijeku	100	0,18	1,27	0	9
	Pravni fakultet u Zagrebu	167	0,16	1,20	0	9
Pravni fakultet u Splitu	90	0,00	0,00	0	0	

Kako bi se ispitala razlike u rizičnosti ponašanja kod studenata različitih fakulteta proveden je niz jednosmjernih analiza varijanci. Međutim, nije utvrđena značajna razlika između studenata triju fakulteta niti na jednom od indikatora rizičnog ponašanja. Naglašavamo da nitko od studenata iz Splita nije manifestirao ponašanje koje bi se moglo opisati kao „Teško kazneno djelo“.

Jednosmjernim ANOVA utvrđeno je da fakultet odnosno mjesto studiranja ima značajan efekt na dvije čestice. Prva čestica je „Uzeo novac iz nečije torbe ili novčanika bez znanja vlasnika, ( $F = 4,41, p < 0,05$ ). Post hoc (Games-Howell) analizom utvrđena je značajna razlika između studenata iz Zagreba i Osijeka, pri čemu su drugi češće izjavljivali da su se ponakali na opisani način ( $p < 0,05$ ). Drugim riječima, 14% studenata iz Osijeka se ponašalo na opisani način jedan ili više puta (3% ih se ponašalo na opisani način 3-4 puta) u usporedbi sa 6% studenata iz Zagreba i 9% studenata iz Splita. Druga čestica je „Stupio u seksualne odnose na jednu noć s usputnom partnericom/partnerom“ ( $F = 3,81, p < 0,05$ ). Post hoc (Games-Howell) analizom utvrđena je značajna razlika između studenata iz Osijeka i Splita ( $p < 0,05$ ), te Zagreba i Splita ( $p < 0,05$ ). Pri tome su studenti iz Splita najrjeđe izvijestili o postojanju opisanog ponašanja, dok je prosječna čestina kod studenata iz Osijeka i Zagreba gotovo identična. Odnosno, samo 12% studenata iz Splita se ponašalo na opisani način jedan ili više puta u usporedbi s 30% studenata iz Zagreba i 29% studenata iz Splita.

Usporedbom sa studentima socijalnog rada i psihologije s obzirom na rizičnost njihovog ponašanja utvrđena je samo razlika za podljestvicu Korištenje ili zlouporaba psihoaktivnih tvari ( $F = 7,16; p < 0,001$ ). Post hoc analizom utvrđena je značajna razlika između studenata prava i studenata socijalnog rada. Pri tome studenti socijalnog rada koriste češće i veći broj različitih psihoaktivnih tvari od studenata prava ( $p < 0,001$ ). Također je utvrđena i značajna razlika među studentima različitih fakulteta s obzirom na iskustvo da su ih kao žrtve nekog kaznenog ili prekršajnog djela ispitivali u policiji i/ili na sudu ( $F = 3,32; p < 0,05$ ). Pri tome su studenti prava značajno češće navodili ovo iskustvo od studenata socijalnog rada ( $p < 0,001$ ).

S obzirom da do sada nije provedeno slično istraživanje na studentskoj populaciji, dobivene rezultate smo usporedili s istraživanjem koje je provedeno s 1.422 učenika oba spola u Osijeku i Zagrebu, prosječne dobi 16 godina.<sup>34</sup> Usporedba je pokazala da su na svim subskalama srednjoškolski iskazivali znatno više rizičnog i delinkventnog ponašanja. Jedini izuzetak je rizično spolno ponašanje koje su nešto više iskazivali studenti što je i za očekivati s obzirom na znatno stariju dob. Dakle, možemo zaključiti da su studenti koji su sudjelovali u ovom istraživanju znatno rjeđe od uzoraka srednjoškolaca tijekom odrastanja činili prekršajna i kaznena djela.

#### 4- 1. 6. STAVOVI PREMA KAZNENOPRAVNOM SUSTAVU

Podaci su pokazali da studenti prava imaju blago negativni stav prema kaznenopravnom sustavu (tablica 8). Podsjećamo da se ukupni rezultat na *Skali stavova prema kaznenopravnom sustavu*, koja se sastoji od 28 tvrdnji, kreće u rasponu od 28 do 140, pri čemu neutralnu točku (vrijednost 3 - niti se slažem niti se ne slažem) predstavlja vrijednost 84. Niži rezultati ukazuju na negativni stav. Pokazalo se da fakultet, odnosno mjesto studiranja za studente prava ima značajan

34. Ajduković, M., Ručević, S., Šinček, D., Istraživanje rasprostranjenosti rizičnog i delinkventnog ponašanja djece i mladih u urbanim sredinama - dodatni podaci za ciljanu prevenciju. Dijete i društvo, vol. 10, 2009., str. 27-47.



efekt samo na dvije od 28 tvrdnji: (1) „Većina naših zakona je poštena i pravedna“ ( $F = 4,03, p < 0,05$ ), i (3) „Veliki broj policijskih službenika je korumpiran i licemjerman“ ( $F = 5,43, p < 0,001$ ). Post hoc analizom (Games-Howell) utvrđeno je da se studenti Pravnog fakulteta u Zagrebu više slažu s tvrdnjom da je većina naših zakona poštena i pravedna od studenata Pravnog fakulteta u Osijeku ( $p < 0,05$ ). Također studenti iz Zagreba se više slažu s tvrdnjom da je veliki broj policijskih službenika korumpiran i licemjerman od studenata iz Splita ( $p < 0,05$ ). S obzirom da su navedene razlike vrlo male, u daljnjim analizama koristit ćemo sumarne rezultate za sve studente prava zajedno, neovisno o fakultetu na kojem studiraju.

Tablica 8. Opći stav prema kaznenopravnom sustavu studenta prava na tri Pravna fakulteta (aritmetičke sredine i standardne devijacije).

Fakultet	N	M	SD	Minimum	Maksimum
Pravni fakultet u Osijeku	89	73,30	11,83	50	98
Pravni fakultet u Zagrebu	169	75,96	12,00	40	118
Pravni fakultet u Splitu	90	73,16	13,26	42	105

Podaci za usporedbu studenata prava sa studentima drugih studijskih grupa prikazani su u tablici 9.<sup>35</sup>

Tablica 9. Opći stav prema kaznenopravnom sustavu studenta prava, socijalnog rada i psihologije (aritmetičke sredine i standardne devijacije).

Studij	N	M	SD	Min	Max	F-omjer
Pravo	348	74,56	12,37	40	118	
Socijalni rad	139	70,38	10,70	32	95	17,96**
Psihologija	97	67,14	10,33	31	95	

Iz rezultata analiza varijance (tablica 9) se vidi da se studenti triju različitih studija - prava, psihologije i socijalnog rada - statistički značajno razlikuju s obzirom na opći stav prema kaznenopravnom sustavu ( $F = 17,96; p < 0,001$ ). Post hoc analizom utvrđeno je da je stav prema kaznenopravnom sustavu *relativno* najpozitivniji kod studenata prava, koji imaju blago negativan stav, a najmanje pozitivan kod studenata psihologije ( $p < 0,01$ ), koji imaju umjereno negativan stav prema kaznenopravnom sustavu. Pozitivniji stav studenata prava je bio očekivan s obzirom da su rezultati većeg broja istraživanja pokazala da je bolje znanje povezano s pozitivnijim stavom prema o kaznenom pravnom sustavu.<sup>36</sup>

35 Detaljna analiza stavova studenata prava prema kaznenopravnom sustavu je prikazana u drugom tekstu (Ajduković, Herceg, Novokmet, Radić, Vukušić, 2011, u tisku), te su ovdje navedeni samo osnovni pokazatelji koji su značajni za razumijevanje analiza koje slijede.

36 Npr. vidi: Mattinson, J., Mirrlees-Black, C., Attitudes toward crime and criminal justice: Findings from the 1998 British Crime Survey. (Home Office Research Study No. 200). London: Home Office, 2000.

Tablica 10. Prosječni rezultati intenziteta stava studenata prava prema pojedinim aspektima kaznenopravnog sustava.

Aspekt kaznenopravnog sustava	M	SD	Broj tvrdnji
Zakoni i kaznena politika	2,57	0,58	7
Policija	2,41	0,68	6
Državni odvjetnici	2,84	0,61	4
Suci	2,81	0,62	6
Branitelji/odvjetnici	2,74	0,51	5

Iako prema svim aspektima kaznenopravnog sustava studenti prava imaju negativan stav,<sup>37</sup> najkritičniji su prema policiji, a najskloniji državnom odvjetništvu i sucima (tablica 10). Korelacije među ovim aspektima su statistički značajno pozitivno povezane (tablica 11) i kreću se u rasponu od 0,29 do 0,53 ( $p < 0,01$ ), što znači da studenti koji imaju u pozitivnijem stavu prema jednom od aspekata imaju i pozitivniji stava prema drugim aspektima kaznenog pravno sustava. Najviša korelacija je upravo između stava prema državnom odvjetništvu i sucima.

Tablica 11. Korelacija stavova prema pojedinim aspektima kaznenopravnog sustava za studente pravnih fakulteta.

1. Zakoni i kaznena politika	0,40**	0,41**	0,50**	0,29**
2. Policija	-	0,42**	0,32**	0,29**
3. Državni odvjetnici			0,53**	0,37**
4. Suci				0,36**
5. Branitelji/odvjetnici				-

\* $p < 0,05$ ; \*\* $p < 0,01$

Ove pozitivne korelacije nisu iznenađujuće. Naime, niti jedan stav prema nekom objektu nije izoliran već je dio sklopa stavova koji čine određeni vrijednosni sustav ili su njegov sastavni dio. Malo je izvjesno da će stav prema pojedinom objektu biti disonantan (u raskoraku) sa stavovima prema nadređenim ili srodnim pojmovima. Tako je i u jednom istraživanju provedenom u SAD<sup>38</sup> stav prema policiji (npr. tvrdnje „Malo poštujem našu policiju“ ili „Policajci čine sjajan posao u osiguravanju zakonitosti i reda u našoj zajednici“), stav prema sudovima i pravnom sustavu (npr. tvrdnje „Zakoni bolje štite bogate nego siromašne“ ili „Sudovi djeluju više u prilog moćnim i bogatim osobama“) i stav na skali političke alijencije (npr. „Državnim i javnim službenicima nije stalo do toga što obični ljudi misle“ ili „Kako bi se preživjelo danas je nužno činiti neke stvari koje nisu u redu“) bio u pozitivnoj korelaciji. Dakle, oni koji su imali negativni stav prema policiji imali su i negativni stav prema sudovima i prema pravnom sustavu te su osjećali otuđenijima i bespomoćnijim u odnosu na širi politički sustav. Dakle, policiju se ne može sagledavati izolirano od šireg i složenijeg kompleksa stavova prema pravosudnom sustavu i njegovim različitim komponentama.

Ovi rezultati o pozitivnoj korelaciji među stavovima prema pojedinim aspektima kaznenog pravno sustava imaju i praktične reperkusije. Naime, ako se želi postići pozitivna slika o jednom od as-

37 Podsjećamo da prosječni rezultat 3 predstavlja neutralnu točku, a da rezultati ispod 3 ukazuju na negativni, a iznad 3 na pozitivni stav prema određenom aspektu.

38 Albrecht, S.L., Green, M., Attitudes toward the police and the larger attitude complex, *Criminology*, vol. 15, 1977, str. 67-86.

pekata ne smije se zaboraviti širi kontekst. S druge strane bolja slika o pojedinom aspektu pravosuđa npr. prema policiji, policiji može pridonijeti boljem doživljaju šireg sustava.

Za razliku od naših podataka, prema kojima su studenti prava ipak pokazali veće povjerenje u pojedine aspekte rada državnog odvjetništva i suda u odnosu na rad policije, kod građana Hrvatske policija je na drugom, a pravosuđe tek na devetom mjestu od 12 procjenjivanih društvenih institucija.<sup>39</sup> Pri tome je povjerenje u policiju u odnosu na 2004. godinu poraslo 2010. godine te je policija čak pretekla crkvu.<sup>40</sup> I povjerenje u pravosuđe je poraslo, tako da je 2004. 24,6% građana imalo u njega povjerenje, a 2010. godine 33% građana. Ipak još uvijek 49,1% građana ima malo povjerenje, a čak 26,3% uopće nema povjerenja u pravosuđe.<sup>41</sup>

Spomenuto istraživanje je pokazalo da je i povjerenje građana u tisak poraslo od 2004. do 2010. godine s 23,1% na 43%, te da je povjerenje u televiziju naraslo s 30,6% na 45,2%. Ti podaci su nam značajni i sa stajališta podatka prikazanih u tablici 12, koji su pokazali da je i utjecaj medija iznad prosjeka (prosječna aritmetička sredina procjene je 3,26 na skali od 5 stupnjeva), iako studenti procjenjuju da na njihove stavove prema kaznenopravnom sustavu najveći učinak ima obrazovanje (prosječna aritmetička sredina procjene je 3,78 na skali od 5 stupnjeva). To otvara pitanje potrebe obrazovanja mladih, pa tako i studenata prava za tzv. medijsku pismenost, odnosno razvoj kompetencija za analitičko i kritičko korištenje medijskih sadržaja.<sup>42</sup> Rad na ovom području je posebno značajan s obzirom da je u današnje vrijeme nedvojbeno da mediji ne odražavaju već konstruiraju našu stvarnost, te je razvoj analitičkog i kritičkog stava prema sadržajima koje nude nužan.

Tablica 12. Aritmetičke sredine i standardne devijacije samoprocjene utjecaja obrazovanja na stavova prema kaznenopravnom sustavu (SKPS).

	Fakultet	N	M	SD	Minimum	Maksimum
Samoprocjena utjecaja obrazovanje na SKPS	Pravni fakultet u Osijeku	98	3,86	0,97	1	5
	Pravni fakultet u Zagrebu	169	3,78	0,96	1	5
Samoprocjena utjecaja mediji na SKPS	Pravni fakultet u Splitu	90	3,70	0,92	1	5
	Pravni fakultet u Osijeku	98	3,38	1,13	1	5
Samoprocjena utjecaj osobnog iskustvo s pravosuđem na SKPS	Pravni fakultet u Zagrebu	169	3,10	1,09	1	5
	Pravni fakultet u Splitu	90	3,31	0,91	1	5
Samoprocjena utjecaj osobnog iskustvo s pravosuđem na SKPS	Pravni fakultet u Osijeku	97	2,81	1,19	1	5
	Pravni fakultet u Zagrebu	169	2,81	1,29	1	5
Pravni fakultet u Splitu	90	2,54	1,30	1	5	

39. Vidi: Sekulić, D., Šporer, Ž., Gubimo li povjerenje u institucije? U: Kregar, J. (ur.) Korupcija i povjerenje. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miroslav Tišalo, 2011., str. 71–117.

40. Godine 2010. je 58% građana iskazalo povjerenje u policiju, a 53,1% u crkvu, dok je 2004. godine taj odnos bio 67,5% za crkvu, a 54% za policiju.

41. Valja naglasiti da su i međunarodna istraživanja pokazala da je povjerenje u pravosuđe u pravilu slabije nego npr. u zdravstvo, školstvo, vojsku. Smatra se da su ključni razlozi za to manje osobno iskustvo građana s pravosuđem i specifična uloga pravosuđnih tijela koja javnosti može biti zbrnjavaća. Vidi: Roberts, J.V., Public confidence in criminal justice in Canada: A comparative and contextual analysis, Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice, vol. 49, 2007., str. 153–178.

42. O konceptu medijske pismenosti može se vidjeti više u tekstu Nađe Zgrabljic Rožar, Mediji – medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji. www.scribd.com.

Kod ispitivanih varijabli nisu utvrđene značajne razlike između studenata triju pravni fakulteta. Kao što smo već naveli, studenti procjenjuju da je na njihove stavove prema kaznenopravnom sustavu najviše utjecalo obrazovanje na fakultetu, zatim mediji, a najmanje osobno iskustvo.

#### 4. 2. POVEZANOST NEKIH PSIHOSOCIJALNIH OBILJEŽJA STUDENATA PRAVA I NJIHOVIH STAVOVA PREMA KAZNENOPRAVNOM SUSTAVU

U tablici koja slijedi prikazani su rezultati korelacijske analize stava prema kaznenopravnom sustavu (SKPS), generalnog (G VUPS) i personaliziranog (P VUPS) vjerovanja u pravdni svijet i nekih od ispitivanih socio-demografskih i osobnih obilježja studenata prava sudionika ovog istraživanja. U tablici nisu prikazana ona obilježja za koja se pokazalo da nisu u značajnoj povezanosti s varijablama koje su nam u fokusu. Ipak, neke od tih korelacija ćemo spomenuti u analizi rezultata, iako nisu u tablici 13. Statistički značajne korelacije su u tablici podebljane.

Rezultati pokazuju da mladići imaju pozitivniji stav prema kaznenopravnom sustavu nego djevojke. Istodobno, djevojke pripisuju u većoj mjeri da je njihov stav prema kaznenopravnom sustavu pod utjecajem medija, a mladići da je pod utjecajem osobnog iskustva s pravosuđnim sustavom.

Nadalje, stav prema kaznenopravnom sustavu je pozitivan, ali nisko povezan s generalnim i osobnim vjerovanjem u pravdan svijet, što sugerira da osobe koje imaju pozitivniji stav prema kaznenopravnom sustavu ujedno imaju i izraženije vjerovanje da je svijet pravedan, kao i da je svijet u kojem osoba živi pravedan prema njoj osobno. To je u skladu s dosadašnjim istraživanjima.

Samoprocjena utjecaja medija i osobnog iskustva s pravosuđnim sustavom su negativno povezane sa stavovima prema kaznenopravnom sustavu ( $r = -0,20$ ,  $p < 0,01$  i  $r = -0,16$ ,  $p < 0,01$ ). Odnosno, sudionici koji imaju pozitivnije stavove prema kaznenopravnom sustavu procjenjuju da je na njihove stavove u većoj mjeri utjecalo obrazovanje ( $r = 0,11$ ,  $p < 0,05$ ) nego osobno iskustvo i mediji. Zanimljivo je, ali i logično, da studenti koji imaju bolji prosjek ocjena procjenjuju većim utjecaj obrazovanja na svoje stavove prema kaznenopravnom sustavu ( $r = 0,22$ ,  $p < 0,01$ ), dok je korelacija dobi sa stavom prema kaznenopravnom sustavu negativna ( $r = 0,17$ ;  $p < 0,01$ ).

Nadalje, utvrđen je pozitivan odnos između skale stavova prema kaznenopravnom sustavu i iskustva sudionika da su ih kao žrtvu nekog prekršaja ili kaznenog djela ispitivali u policiji i/ili na sudu. Nije utvrđen značajan odnos između stavova prema kaznenopravnom sustavu i pripadnosti religiji/religijskoj skupini, niti s ostalim pokazateljima religioznosti.

Skala generalnog vjerovanja u pravdni svijet (VUPS) je nisko, ali statistički značajno negativno povezana s nasilničkim ponašanjem, dok za personalizirani VUPS nije utvrđena značajna povezanost s indikatorima rizičnog ponašanja. Također, utvrđen je pozitivan odnos između pripadnosti nekoj religiji/religijskoj skupini i generalnog VUPS-a, kao i pozitivni odnosi s učestalošću odlazaka na vjerske obrede u posljednjih godinu dana ( $r = 0,16$ ;  $p < 0,01$ ), procjenom važnosti Boga u životu sudionika ( $r = 0,18$ ;  $p < 0,01$ ) i učestalošću molitve izvan vjerskog obreda ( $r = 0,13$ ;  $p < 0,01$ ). To je također u skladu s nalazima dosadašnjih istraživanja da religioznije osobe više vjeruju u pravdni svijet. Za personalizirani VUPS utvrđen je pozitivan odnos s procjenom utjecaja obrazovanja na stavove o kaznenopravnom sustavu, te negativan odnos s procjenom utjecaja osobnih iskustva na stavove o kaznenopravnom sustavu. Međutim, nije utvrđen značajno

jan odnos niti za jedan od indikatora pripadnosti religiji/religijskoj skupini ili prakticiranja vjerskih običaja, kao niti za indikatore rizičnog ponašanja.

Što se tiče iskustva da su osobe bile ispitivane u policiji i/li na sudu kao žrtve nekog prekršajnog i/li kaznenog djela, utvrđen je pozitivan odnos s procjenom utjecaja iskustva i stavovima prema kaznenopravnom sustavu, dok je utvrđen negativan odnos s generalnim VUPS-om, što je u skladu s očekivanjima. Procjena utjecaja iskustva na stavove prema kaznenopravnom sustavu povezana je i s iskustvom da su osobe bile ispitivane u svojstvu osumnjičenika zbog nekog kaznenog ili prekršajnog djela.

Tablica 13. Rezultati korelacijske analize za studente prava.

	Učestalost obreda	Važnost Boga	Učestalost molitva	Obrazovanje	Mediji	Iskustvo	SKPS_UK	G VUPS	P VUPS	F1	F2	F3	F4	F5	F6	Zrtva	Osumnjičeni
Spol	.05	-.09	-.02	-.02	-.17**	-.15**	-.16**	-.08	-.08	-.14**	-.26**	-.09	-.14**	-.21**	-.12*	-.09	-.33**
Učestalost obreda		-.55**	-.45**	-.05	-.05	.04	.10	-.16**	-.03	-.43*	-.09	-.23**	-.04	-.08	-.01	-.01	.01
Važnost Boga			-.67**	-.02	-.06	-.03	.05	-.18**	.01	-.09	-.07	-.23**	-.17**	-.12	-.04	-.12	-.09
Učestalost molitva				-.13*	-.01	.02	.01	-.13*	-.04	-.13*	-.12	-.20**	-.07	-.09	-.06	-.11	-.05
Obrazovanje					-.01	-.15**	-.11*	.02	-.12*	-.01	-.04	-.04	.02	.01	.03	.07	-.04
Utjecaj medija						-.12*	-.20**	-.01	-.03	-.02	-.02	-.01	-.05	-.08	-.05	-.08	-.10
Utjecaj iskustva							-.16**	-.17**	-.19**	.09	-.11*	-.17**	.06	.03	-.14*	-.11*	
SKPS_UK								-.33**	-.17**	-.05	.02	-.08	-.07	-.06	-.11*	-.12*	.07
Generalni VUPS									-.54**	-.02	-.01	.01	-.06	-.13*	-.06	-.12*	.02
Personalizirani VUPS										-.01	.04	.01	-.07	-.06	-.10	-.08	-.05

\* p < .05; \*\* p < .01

SKPS\_UK = Opći stav prema kaznenopravnom sustavu

VUPS = Vjerovanje u pravedni svijet

## 5. ZAKLJUČAK

Istraživanje je pokazalo da su studenti 3. i 4. godine na Pravnim fakultetima u Osijeku, Splitu i Zagrebu vrlo homogeni s obzirom na niz socio-demografskih obilježja, stav prema kaznenopravnom sustavu, vjerovanju u pravedni svijet i rizičnosti ponašanja.

Kao što se može vidjeti iz detaljnog prikaza rezultata, stav studenata prava prema kaznenopravnom sustavu je blago negativan, pri čemu su studenti najkritičniji prema policiji, a najskloniji su državnom odvjetništvu i sucima. Studenti procjenjuju da je na njihove stavove prema kaznenopravnom sustavu najviše utjecalo obrazovanje tijekom studija, zatim mediji, a najmanje osobno iskustvo s pravosuđem.

Posebno je značajna bila analiza podataka koja se odnosi na generalno vjerovanje u pravedni svijet. Ukoliko se podsjetimo uvodnog dijela u kojem je navedeno da je veće generalno vjero-

vanje u pozitivni svijet u stvari pozitivna iluzija koja može imati negativne učinke na odnos prema žrtvama, možemo biti zadovoljni nalazima da su studenti prava nešto ispod prosjeka s obzirom na prosječnu vrijednost odgovora na česticama ove skale. Podsjećamo da je utvrđena razlika između studenata prava i socijalnog rada, pri čemu je uvjerenje da je svijet pravedan izraženiji kod studenta socijalnog rada.

Stav prema kaznenopravnom sustavu povezan je s četiri varijable koje smo koristili u ovom istraživanju. To su spol (mlađici imaju pozitivniji stav), samoprocjena utjecaja obrazovanja ( $r = 0,11$ ;  $p < 0,05$ ), medija ( $r = -0,20$ ;  $p < 0,01$ ) i osobnog iskustva s pravosuđnim sustavom kao žrtve ( $r = -0,16$ ;  $p < 0,01$ ). U skladu s prethodnim istraživanjima, najveća korelacija je između generalnog vjerovanja u pravedni svijet i pozitivnog stava prema kaznenopravnom sustavu ( $r = 0,33$ ;  $p < 0,01$ ). Kao što možemo vidjeti, stav prema kaznenopravnom sustavu je povezan s nekim vrlo osobnim varijablama, kao što je generalno vjerovanje u pravedni svijet. Polazeći od objašnjenja hipoteze o pravednom svijetu koju smo opisali u uvodu, možemo zaključiti da oni studenti prava koji imaju u suštini najviši svjetonazor pozitivnije vrednuju kaznenopravni sustav. Dosljedno hipotezi o pravednom svijetu, oni će biti manje spremni zalagati se za promjenu i unapređenje postojećeg stanja u pravosuđu. Ovu spoznaju trebamo imati na umu pri obrazovanju studenta prava. Na koji način?

Smatramo da bi bilo nužno da studenti (i nastavnici) na pravim fakultetima budu bolje upoznati s nekim temeljnim fenomenima iz socijalne psihologije i socijalne kognicije koji mogu značajno utjecati na primjenu i kontekstualiziranje određenih zakonskih normi. Osim znanja iz primijenjene psihologije koje se može stjecati kroz odgovarajuće izborne kolegije (npr. Socijalna psihologija za pravnike i Sudska/prava psihologija), potrebno je u obvezne kolegije uvoditi sve više interaktivnih obilježja nastave koji će omogućiti razvoj kritičkog mišljenja studenata prava prema pravosuđnom sustavu, uz promicanje vrednote o značaju osobnog angažmana svakog pravnika na njegovom unapređenju. To pretpostavlja kontinuirano promišljanje i razvoj programa studija od tradicionalnog pristupa odnosno pristupa temeljenog na disciplini (*curriculum* slijedi strukturu znanja pojedine discipline), preko pristupa *curriculumu* koji je usmjeren na izvedbu (tzv. pristup utemeljen na kompetencijama), do društveno kritičkog pristupa (program zahtijeva razvoj kritičke osviještenosti glede socijalnih institucija i relevantnih pitanja, konfrontirajući to sa znanjima učenjima unutar same discipline). To pretpostavlja usvajanje sljedećih vrijednosti i sposobnosti kod studenata: (1) povezivanje argumenata temeljenih na kritičko-analičkim sintezama; (2) korištenje znanstvenih spoznaja iz drugih disciplina koje mogu poslužiti kao značajne informacije pri primjeni nekih konkretnih postupaka u praksi određenog područja; (3) razvijanje djelovanja u skladu s jasnim etičkim principa i (4) vođenje istraživačkih projekata i planiranje akcija usmjerenih na unapređenje prakse u određenom području.<sup>43</sup>

Iznimno je značajno povjerenje javnosti u pravosuđe i pravnu profesiju. Profesija je dužna služiti općem dobru. Kao što smo mogli vidjeti u uvodnom dijelu u kojem su analizirane kompetencije pravnika, pravnici su dužni djelovati u smjeru unapređenja pravosuđnog sustava kao institucije ključne za osiguravanje pravednog i jednakog pristupa svima.<sup>44</sup> Provedba istraživanja u ovom području nužna je ne samo kao poticaj za unapređenje prakse i uvođenja inovacija u obrazovanje pravnika,<sup>45</sup> već i kao tzv. *base line* koja će omogućiti praćenje postignuća u oba ova područja.

43. Toohy, S., Designing courses for higher education. Buckingham: The Society for Research into Higher Education and Open University Press, 1999.  
44. Montgomery, J.E., Incorporating emotional intelligence concepts into legal education: Strengthening the professionalism of Law students, University of Toledo Law Review, vol. 39, 2008., str. 323.

45. Jedna od mogućnosti inovacije nastave je da se uz tzv. pravne klinike uvede i izborni kolegij koji bi bio posvećen planiranju i vođenju manjih istraživanja iz područja pravosuđa u kojemu bi se, polazeći od standardne metodologije društvenih istraživanja, istraživala teme od interesa studenata. Potrebno je i poticati zajedničke istraživačke radove studenata pravnih poslijediplomskih studija uz zajedničko vođenje nastavnika iz područja prava, psihologije i sociologije.

*Prilog 1. Distribucija odgovora, aritmetičke sredine i standardne devijacije odgovora studenta sva tri Pravna fakulteta na Skali vjerovanja u pravedan svijet (1- Uopće se ne slažem, 2- Ne slažem se, 3- Niti se slažem, niti se ne slažem, 4- Slažem se, 5- Potpuno se slažem).*

Čestica	Odgovori (%)					M	SD
	1	2	3	4	5		
1. Mislim da je svijet u kojem živimo u osnovi pravedan.	27	32	32	8	1	2.22	0.95
2. Mislim da općenito zaslužujem ono što mi se događa u životu.	9	17	34	32	8	3.13	1.08
3. Vjerujem da u načelu svatko u životu dobiva ono što i zaslužuje.	11	21	33	26	9	3.02	1.13
4. Drugi ljudi se uglavnom pošteno odnose prema meni.	2	10	32	49	7	3.49	0.84
5. U životu dobivam obično ono što i zaslužujem.	4	11	43	36	6	3.27	0.89
6. Vjerujem da su u svim područjima života (npr. obitelji, posao, politika) nepravde više iznimka nego pravilo.	15	37	28	15	5	2.56	1.06
7. Ono što posjedujem u životu s pravom mi i pripada.	0	2	16	41	41	4.19	0.79
8. Vjerujem da nepravde koje čovjek trpi u životu bivaju kad-tad nadoknađene.	4	12	24	40	20	3.60	1.06
9. Mislim da ljudi nastoje biti pravedni kad donose važne odluke koje se tiču drugih ljudi.	8	24	38	28	2	2.92	0.97
10. Nepravde u mom životu više su izuzetak nego pravilo.	4	14	34	36	12	3.37	0.99
11. Uvjerjen/a sam da pravda uvijek pobjeđuje nad nepravdom.	10	21	31	24	14	3.09	1.18
12. Život je prema meni do sada bio pravedan.	3	10	34	43	10	3.48	0.91
13. U mom životu u važnim situacijama u kojima su drugi odlučivali donijete su uglavnom pravedne odluke.	3	9	42	40	6	3.38	0.83

*Prilog 1. Distribucija odgovora, aritmetičke sredine i standardne devijacije odgovora studenta sva tri Pravna fakulteta na Upitniku samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja (SRDP).<sup>46</sup>*

Čestica	Odgovori (%)					M	SD
	0	1-2	3-4	5 i više			
1. Koliko puta su vas ispitivali u policiji kao sumnjivog/sumnjivu zbog nekog kaznenog, prekršajnog djela ili neprimjerenog ponašanja?	90	9	1	0	0	0.10	0.31
2. Koliko puta su vas ispitivali u policiji kao žrtvu nekog kaznenog, prekršajnog djela ili neprimjerenog ponašanja?	89	10	1	0	0	0.11	0.33
3. Koliko puta su vas ispitivali na sudu kao osumnjičenog zbog nekog kaznenog ili prekršajnog djela?	92	8	0	0	0	0.09	0.31
4. Koliko puta su vas ispitivali na sudu kao žrtvu nekog kaznenog ili prekršajnog djela?	91	8	1	0	0	0.10	0.32
5. Vozio/la automobil iako nisi položio/la vozački ispit.	73	14	5	8	0	0.48	0.91
6. Vozio/la skuter ili motor iako nisi položio/la vozački ispit.	75	9	6	10	0	0.51	0.99
7. Namjerno uništio ili razbio/la tuđu imovinu, npr. automobil, prozor, uličnu svjetiljku, stolicu u kinu ili tramvaju, autobusu i slično.	85	12	2	1	0	0.21	0.54
8. Nasilno ušao (provalio) u školu, trgovinu, tuđi stan, tuđi automobil, skladište da bi uzео/la novac ili vrijedne stvari.	99	1	0	0	0	0.02	0.19
9. Skidao/la dijelove s tuđeg automobila, motora ili bicikla (kao npr. brisače, svjetla i sl.) i prisvojio/la ih.	96	4	0	0	0	0.05	0.27
10. Uzeo u samoposlužju ili nekoj drugoj trgovini stvar ili stvari vrijedne više od 100 KN, a da nisi platio.	96	3	1	0	0	0.05	0.26
11. Uzeo/la tuđi automobil, motor ili skuter bez dozvole vlasnika, da se njime provozas.	96	3	1	0	0	0.06	0.31
12. Uzeo/la novac iz nečije torbe ili novčanika bez znanja vlasnika.	91	6	1	2	0	0.15	0.52
13. Crtao grafite bez službene dozvole (npr. vlasnika kuće, stanara zgrade ili uprave škole).	92	6	1	1	0	0.11	0.44
14. Oštetio/la automat u kojima se nalazi novac (npr. automat za parkiranje, s napicima i sl.).	98	2	0	0	0	0.02	0.14
15. Sudjelovao/la u krađi ili nekoj drugoj krivičnoj aktivnosti koju su prethodili neki tvoji prijatelji.	94	6	0	0	0	0.07	0.28
16. Udarao/la majku, oca ili drugog odraslog člana obitelji kad su ti nešto zabranili ili ti nisu dali novac koji si tražio/la.	98	1	1	0	0	0.02	0.18
17. Udarao/la ili ozbiljnije ozlijedio/la službene osobe (npr. policajce, suce, kontrolore u tramvaju).	99	1	0	0	0	0.01	0.07
18. Bio/la nasilan/na prema životinjama (udarao/la ih, bacao/la kamenje na njih, bacao/la životinje s visine, na različite načine ih ozlijedio/la).	89	9	1	1	0	0.13	0.41
19. Bio/la fizički nasilan/na prema svojoj djevojci/mladiću.	92	6	1	1	0	0.09	0.35
20. Sudjelovao/la u nasilju na utakmicama (npr. palio/la baklje, tukao/la se, kidao/la stolce i sl.).	95	4	0	1	0	0.08	0.38
21. Sudjelovao/la u napadu na osobu zbog njene vjere, rase ili spolne orijentacije (npr. Romi, homoseksualci).	98	2	0	0	0	0.03	0.18
22. Prijetio/la batinama nekoj osobi da bi došao/la do novca ili vrijednih stvari.	99	1	0	0	0	0.01	0.10
23. Prijetio/la oružjem (nož, palica, lanci, pištolj, bomba) nekoj osobi da bi došao/la do novca ili vrijednih stvari.	99	1	0	0	0	0.01	0.16
24. Udarao/la ili ozbiljnije ozlijedio/la nekoga da bi došao/la do novca ili vrijednih stvari.	99	1	0	0	0	0.02	0.23

<sup>46</sup> Postotci su računati s obzirom na broj osoba koje su odgovorile na pojedino pitanje. Jedna osoba iznosi o.3%, ali po pravilima zaokruživanja bi to bilo 0%.

25. Pušio/la marihuanu ili hašiš.	64	17	6	13	0,68	1,05
26. Koristio/la ecstasy („bombone“), „ice“ i slične droge.	97	2	1	0	0,04	0,25
27. Koristio/la neku tešku drogu kao npr. kokain, heroin, LSD, speed i sl.	97	2	1	0	0,04	0,29
28. Bio/la u školi pod utjecajem neke droge.	95	3	0	2	0,09	0,45
29. Preprodavao/la hašiš ili marihuanu.	99	1	0	0	0,02	0,14
30. Podnetnuo/la požar.	99	1	0	0	0,01	0,11
31. Prisilio/la (npr. prijetnjama, fizičkim nasiljem) nekoga na spolni odnos.	100	0	0	0	0,00	0,00
I. Stupio/la u seksualne odnose bez zaštite (bez prezervativa/tableta)?	44	18	6	32	0,39	0,77
II. Stupio/la u seksualne odnose na jednu noć s usputnom partnericom/partnerom?	75	16	5	4	0,70	0,84
III. Strahovao da ti je partnerica trudna?/ Koliko si puta strahovao/la da si trudna?	49	38	7	6	0,03	0,18
IV. Sudjelovao/la u grupnom seksu (3 i više osoba)?	97	3	0	0	0,02	0,18
V. Bio/la plaćen/a (novcem ili stvarima) za spolni odnos s nekim?	99	1	0	0	0,10	0,31

## 6. LITERATURA

- Ajduković, M., Herceg, B., Novokmet, A., Radić, I., Vukušić, I., Stavovi studenta prava prema kaznenopravnom sustavu. Predano za objavljivanje u *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2011.
- Ajduković, M., Ručević, S., Šincek, D., Istraživanje rasprostranjenosti rizičnog i delinkventnog ponašanja djece i mladih u urbanim sredinama – dodatni poticaj za ciljanu prevenciju. *Dijete i društvo*, 2009.
- Albrecht, S.L., Green, M., Attitudes toward the police and the larger attitude complex, *Criminology*, 1977.
- Aronson, E.; Wilson, T.D.; Akert, R.M., *Socijalna psihologija* (četvrto izdanje), Mate d.o.o., Zagreb, 2005.
- Bjornavold, J., "Learning outcomes" in a European Perspective: *Towards Common European Framework of Qualifications*, European Commission, 2005.
- Buecker, A.; Woodruff, W.A., The Bologna Process and German legal education: Developing professional competence through clinical experiences, *German Law Journal*, 2008.
- Čubela, V., Skale vjerovanja u pravedan svijet. U: Lacković-Grgin, K., Proroković, A., Čubela, V., Penezić, Z. (ur.) *Zbirka psiholoških skala i upitnika*. Zadar, Filozofski fakultet, 2002.
- Davidow, R.P., Lowe, G.D., Attitudes of potential and present members of the legal profession toward capital punishment. A survey analysis. *Merse Law Review*, 1979.
- Dressler, J., Study of law students attitudes regarding the rights of gay population to be teachers. *Journal of Homosexuality*, 1979.
- Erlanger, H.D., Klegan, D.A., Socialization effects of professional school: The law school experience and student orientation to public interest concerns, *Law & Society*, 11, 1978-1979
- Farworth, M., Longmire, D.R., West, V.M., College students' views on criminal justice. *Journal of Criminal Justice Education*, 1998.
- Franzoi, S.L., *Social psychology*, Second Edition, Boston: McGraw Hill, 2004.
- Lee, J.A., *Judging the hate crime victims: Law student perception and the effects of individual and law school factors*. A dissertation. Indiana University of Pennsylvania, 2005.
- Martin, T.A., Cohn, E.S., Attitudes toward the criminal legal system: Scale development and predictors. *Psychology, Crime & Law*, 2004.
- Mattinson, J., Mirrlees-Black, C., Attitudes toward crime and criminal justice: Findings from the 1998 British Crime Survey. (Home Office Research Study No. 200). London: Home Office, 2000.
- Mohr, P.B., Luscri, G., Blame and punishment: Attitudes to juvenile and criminal offending. *Psychological Reports*, 1995.
- Montgomery, J.E., Incorporating emotional intelligence concepts into legal education: Strengthening the professionalism of Law students, *University of Toledo Law Review*, 2008.
- Sekulić, D., Šporer, Ž., Gubimo li povjerenje u institucije? U: Kregar, J. (ur.) *Korupcija i povjerenje*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Mika Tipalo, 2011.
- Roberts, J.V., Public confidence in criminal justice in Canada: A comparative and contextual analysis, *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 2007.
- Roe, R.A., What makes a competent psychologist. *European Psychologist*, 2002.
- Rubin, Z., Peplau, L.A., Who believes in a just world? *Journal of Social Issues*, 1975.
- Ručević, S., Ajduković, M., Šincek, D., Razvoj upitnika samoiskaza rizičnog i delinkventnog ponašanja mladih (SRDP-2007). *Kriminologija i socijalna integracija*, 2009.

Russell, T., Bryant, C.A., The effects of a lecture training program and independent study on the knowledge and attitudes of law students toward the mentally retarded offender. *Journal of Offender Counseling Services and Rehabilitation*, 1987.

Toohy, S., *Designing courses for higher education*. Buckingham: The Society for Research into Higher Education and Open University Press, 1999.

Van Prooijen, J.W., Van den Bos, K., We blame innocent victims more than I do: self-construal level moderates responses to just-world threats. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 2009.

Welch, K.A., *Punitive attitudes and the racial typification of crime*. Doctoral dissertation. The Florida State University, School of Criminology and Criminal Justice, 2004.

*Martina Ajduković, Ph.D., Full Professor, Faculty of Law in Zagreb*

*Sibija Ručević, Ph.D., Assistant Professor, Faculty of Philosophy, J.J. Strossmayer University of Osijek*

*Barbara Herceg, LL.M., Assistant, Faculty of Law, J.J. Strossmayer University of Osijek*

*Ante Novokmet, LL.M., Assistant, Faculty of Law, J.J. Strossmayer University of Osijek*

## PSYCHOSOCIAL CORRELATES OF LAW STUDENTS' ATTITUDES TOWARD THE CRIMINAL LEGAL SYSTEM

### Abstract

The purpose of this study was to assess relationship between law students' attitudes toward the criminal legal system and their beliefs in a just world, personal experiences with criminal legal system, self reported rule violating behavior and some socio demographic characteristics. In the study 3<sup>rd</sup> and 4<sup>th</sup> year law students (N=362) from the faculties of law in Osijek, Split and Zagreb participated. The results showed that law students have moderately negative attitude toward the criminal legal system. They are most critical toward police, and have most favorable opinions about public attorneys and judges. The differences among students from different law faculties are not significant. The students assessed that their legal education and the media had significantly higher impact on their attitudes toward the criminal legal system than their personal experiences. The attitudes toward criminal legal system is significantly correlated with gender (male students have more favorable attitudes), assessment of education ( $r=0.11$ ;  $p<0.05$ ), media ( $r=-0.20$ ;  $p<0.01$ ) and personal experience ( $r=-0.16$ ;  $p<0.01$ ), and general beliefs in a just world ( $r=0.33$ ;  $p<0.01$ ). The results are discussed with the view of improving education of law students.

*Key words:* law students, attitudes toward criminal legal system, belief in a just world, rule violating behavior

*Prof. Dr. Marina Ajduković, Fakultät für Rechtswissenschaften in Zagreb*

*Doz. Dr. Sibija Ručević, Philosophische Fakultät in Osijek*

*Barbara Herceg, Mag. Iur., Fakultät für Rechtswissenschaften in Osijek*

*Ante Novokmet, Mag. Iur., Fakultät für Rechtswissenschaften in Osijek*

## PSYCHO-SOZIALE KORRELATE DER EINSTELLUNGEN VON JURASTUDENTEN ZUM STRAFRECHTSSYSTEM

### Zusammenfassung

Im Beitrag werden die Resultate der Erforschung von Korrelation der Einstellungen der Jurastudenten zum Strafrechtssystem mit ihrem Glauben an eine gerechte Welt, sowie mit ihren eigenen Erfahrungen hinsichtlich des Gerichtswesens, der Ebene des rechtswidrigen Verhaltens und einiger sozio-demographischen Merkmalen dargestellt. An der Forschung nahmen 362 Studenten des 3. und 4. Studienjahres der Rechtswissenschaftlichen Fakultäten aus Osijek, Split und Zagreb teil. Die Daten wiesen darauf hin, dass die Jurastudenten eine verhältnismäßig negative Einstellung zum Strafrechtssystem haben. Die kritischsten Einstellungen hatten sie zur Polizei, und die positivsten zur Staatsanwaltschaft und zu den Richtern. Unterschiede zwischen den Studenten der an der Forschung beteiligten rechtswissenschaftlichen Fakultäten sind nicht statistisch signifikant. Nach dem Ermessen der Studenten hat ihre juristische Ausbildung während des Studiums den größten Einfluss auf ihre Einstellungen zum Strafrechtssystem genommen, danach öffentliche Medien, während ihre eigene Erfahrung mit dem Gerichtswesen den schwächsten Einfluss genommen hatte. Ihre Einstellungen zum Strafrechtssystem stehen in einer signifikanten Korrelation mit dem Geschlecht (Jungen haben positivere Einstellungen als die Mädchen), mit der Selbstevaluation des Einflusses der Ausbildung ( $r = 0.11$ ;  $p < 0.05$ ), der Medien ( $r = - 0.20$ ;  $p < 0.1$ ), der eigenen Erfahrung mit dem Gerichtssystem als Opfer einer Straftat ( $r = - 0.16$ ;  $p < 0.01$ ) sowie mit ihrem generellen Glauben an eine gerechte Welt ( $r = 0.33$ ;  $p < 0.01$ ). Die erlangten Ergebnisse wurden unter Berücksichtigung ihrer Anwendung zum Zweck der Verbesserung der Ausbildung von Jurastudenten erörtert.

*Schlüsselwörter:* Jurastudenten, Einstellungen zum Strafrechtssystem, der Glaube an eine gerechte Welt